

SVETOVNI ETOS IN EVROPSKA CIVILNA RELIGIJA

Izraz *civilna religija* (*la religion civil*) je v *Družbeni pogodbi* vpeljal Jean Jacques Rousseau, ga filozofsko utemeljil, obenem pa razločil od dveh drugih religij: od religije, ki ji pravi *religija človeka* (*la religion de l'homme*) in religije, ki ji pravi *klerična religija* (*la religion du Prêtre: svečeniška, duhovniška religija*).¹ V sodobno družboslovno terminologijo ga je prenesel ameriški sociolog religije Robert Bellah, ko je oblikoval sintagmo *ameriška civilna religija*, sam pa pod njegovim vplivom uvajam sintagmo *evropska civilna religija*. Ti specifični oznaki že nakazujeta, da v nasprotju z *religijo človeka*, ki pri Rousseauju označuje to, čemur danes pravimo *svetovni etos*, ena sama, recimo, globalna civilna religija, ne obstaja, vsaj za zdaj še ne, marveč vlada na svetu več civilnih religij.

1. Pojma civilne religije in klerične religije

Civilne religije obstajajo le v pluralu. Vendar pa niso več omejene na posamične (nacionalne) države; v svojih formulacijah niso več vezane zgolj na ustave te ali one države, temveč so se s povezovanjem držav začele širiti, tako da je evropska civilna religija tista religija, ki je omogočila nastanek Evropske unije, hkrati pa je,

¹ Podrobnejšo analizo razmerja med temi tremi »religijami« sem podal v razpravi *Civilna družba, pravna država in človekove pravice* v zborniku *Varstvo človekovih pravic*, iz. P. Jambreč, A. Perenič, M. Uršič, L. Bavcon, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988, str. 276-295.

vsaj v osnutku, dobila svoj obraz z njeno ustavno pogodbo. Ta bo, če bo in kadar bo ratificirana, se pravi, verificirana s strani vseh držav povezave, Evropsko unijo vzvratno duhovno utrdila in pravno potrdila njeno identiteto.

V čem pa so temeljne razlike med posameznimi civilnimi religijami, kakršna sta ameriška in evropska civilna religija? Krucialna razlika med njima izhaja iz položaja smrtne kazni v njima. Znotraj ameriške civilne religije je smrtna kazen sprejemljiva, znotraj evropske civilne religije pa nikakor ne. V 2. členu *Listine o temeljnih pravicah Evropske unije* je zapisano: »Nihče ne sme biti obsojen na smrtno kazen ali usmrčen.« Ta prepoved smrtne kazni ne pomeni le zapisa etičnega načela, marveč predstavlja njegovo uzakonjenje, tj. evropsko pravno normo. Ne pomeni le spoštovanja in uveljavitve svetosti življenja kot ene od temeljnih vrednot svetovnega etosa, marveč samo dosedanjo najhujšo kazen za zločin, kakršen je umor človeka, razglša za zločinsko. Znotraj evropske civilne religije in iz nje izvirajoče ustavnosti bi bila tako sodnik, ki bi zločinca obsodil na smrtno kazen, kot rabelj, ki bi to kazen izvršil, obsojena kot zločinca. Kot zločinca zoper človeškost.

124 Kajti pravica do življenja je prva med pravicami, ki izhajajo neposredno iz človekovega dostojanstva. Drugače, vzvratno rečeno, tisto, na kar je dostojanstvo človeka najizvirnejše vezano, je prav svetost človekovega življenja. In ker svetost življenja spada med pravrednote vseh svetovnih religij, bi bilo pričakovati, da bodo tudi verske skupnosti na Slovenskem spoštovale in uveljavljale svetost življenja kot vrednoto, ki so ji absolutno zavezane. In se s tem verificirale ne samo kot spoštovalke svetovnega etosa, minimalnega skupnega etičnega imenovalca vseh svetovnih religij oz. kultur, ampak tudi kot trdne podpornice evropske civilne religije in zanesljive zagovornice evropskih ustavnopravnih norm.

To navsezadnje pomeni, da bi morale, če naj pričajo o svoji etični verodostojnosti in zavezanosti pravnemu evropejstvu, povzdigniti svoj glas zoper vsako smrtno obsodbo in zopet vsako izvršitev smrtne kazni na svetu, zlasti pa glas zoper takšno zločinsko ravnanje v deželah, ki se sklicujejo na deset svetopisemskih zapovedi, med katerimi nahajamo tudi prepoved ubijanja.

Žal ni tako. Če si izmed religij oz. cerkva, ki sledijo *Bibliji*, tokrat bliže ogledamo le katoliško versko skupnost, ki je pri nas najštevilčnejša, ne moremo mimo dejstva, da *Katekizem katoliške Cerkve* dopušča smrtno kazen. Da torej svetosti življenja v resnici nima za absolutno in brezpogojno vrednoto. Še več, da RKC operira z dvojnim merilom. Medtem ko poudarja, da sta »splav in usmrnitev otroka gnusna zločina«, zaradi česar ima formalno sodelovanje pri splavu za »velik greh«, torej v odnosu do sodelujočega zdravnika nalaga »kanonično kazen

izobčenja², ta kazni ni zagrožena ne sodnikom ne rabljem, ki sodelujejo pri izreku oz. pri izvršitvi smrtne kazni, kaj šele politikom, ki se podpišejo pod odlok o usmrčitvi. Skratka, njihovega početja nima za »gnusni zločin«. Pa bi ga pod obnebjem svetovnega etosa in evropske civilne religije, če že ne svoje klerične religije, morala imeti. Vsakdo, ki je (bil) soudeležen pri smrti kazni, je v očeh evropske skupnosti zločinec; ne le z etičnega, ampak tudi s pravnega vidika.

2. Ameriška in evropska civilna religija

Ob navedem protislovju v enem od glavnih besedil RKC se zatorej ni treba posebej spraševati, zakaj se prav politiki iz nekaterih katoliških verskih skupnosti, npr. na Poljskem, tako glasno zavzemajo za ponovno uvedbo smrtne kazni. In se pri tem sklicujejo na ameriški zgled. Gre za podobno situacijo, kot je šlo ob ameriškem vojaškem napadu na Irak. Pokojni papež Janez Pavel II. je obsodil ta napad, toda države, ki so mu prve skočile v hrbet, so bile ravno države, ki se imajo ponavadi za najbolj katoliške: Italija, Španija pa tudi Poljska, papeževa domovina.³ Na srečo smo se jim Slovenci pridružili le deloma, saj v Irak nismo poslali svojih vojakov. Pričakujem, da bomo pri tem, namreč kot država, tudi ostali, se pravi, vztrajali kljub morebitnim ameriškim ali kakim drugim pritiskom.⁴ In upam, da

2 *Katekizem katoliške Cerkve*, Slovenska škofovska konferenca, Ljubljana 1993, str. 569. *Katekizem* sicer navaja, da je človeško življenje treba »spoštovati in ščititi brezpogojno« (str. 569), toda ko obenem zatrjuje, da »v skrajno težkih primerih ni izvzeta tudi smrtna kazen« (str. 567), da je v določenih pogojih torej dopustna (»Vse je odvisno od pogojev, časa in kraja.«), se giblje znotraj očitnega protislovja.

3 V intervjuju »Sind Christen bessere Politiker« (Die Zeit, 18. 08. 2005) je Rocco Buttiglione (minister za kulturo v Italiji, kandidat za ministra EU – pravosodje) na trditev, da je papež ameriški napad na Irak obsodil, odgovoril: »Ali je papež to vojno razglasil za napačno? Prej bi dejal: Papež ima za napačno *vsako* vojno. Toda po Katekizmu katoliške Cerkve ve, da poslednja sodba o tej vojni ne pripada njemu, temveč politikom. Papež je kot mati, ki tudi ne bi nikoli rekla: Dobro je, da je bil moj sin obsojen na smrtno kazen. Mati bi sodniku zmerom dejala: Si prepričan? Ni nobene druge možnosti? In če politik ne vidi nobene druge možnosti, da bi se uprl grozeči nevarnosti, kaj naj bi storil? Ravnati mora po lastni vesti. Sicer pa, med drugim, sploh ni res, da Italija vodi to vojno v Iraku. Svoje vojake smo poslali šele po vojni, da bi sodelovali pri obnovi in pomagali iraškemu ljudstvu.« Ob tem izmikanju in sprenevedanju se človek vpraša: Ali že papež sam tega, kar je razglasil, ni vzel povsem resno ali pa katoliki, kakršen je Buttiglione, papeža ne jemljejo resno. Battiglione pa mimogrede pozabi še na to, da je EU odpravila smrtno kazen in da se zato nobena evropska mati ne more znajti v položaju, kakršnega prikazuje.

4 Žal smo podlegli tudi mi. Po sklepu vlade 12. jan. 2006 bomo v Irak poslali štiri vojaške inštrukterje. Pomagali naj bi stabilizirati, tudi po izjavi dr. Janeza Drnovška, destabilizirani položaj, ki so ga sicer zakrivile ZDA. Naša pomoč bo seveda brez vojaške teže, zanemarljiva; a sploh ne gre zanj kot tako, gre le za to, da s dvojo odločitvijo priznamo domnevnega gospodarja sveta tudi za svojega Gospodarja, brez izmikanj, v katera smo se zatekali doslej. Brezpogojno zavračam ta vladni sklep; ne zaradi nedvomno večje naše ogroženosti s strani teroristov, marveč zaradi naše osebne avtonomnosti in neokrnjene nacionalne suverenosti. Ta vladna odločitev namreč ne pomeni le prenosa nekaterih pristojnosti, za kar gre v razmerju do EU, temveč pomeni vstop v podložniški položaj: z njo smo postali ameriški vazali. Naše razmerje do Američanov je postalo

bodo svoje ime za takšno našo držo glasno, tj. jasno in razločno zastavile tudi verske skupnosti pri nas, skupaj s katoliško kot najmočnejšo, največjo in najvplivnejšo versko skupnostjo.

Še bolje bi bilo, če bi verske skupnosti na Slovenskem sklenile, vsaj pri sebi, da ne bodo podprle nobene okupatorske ameriške avanture več, ne tako ne drugače. Da ne bodo sprejele nobenega nasilnega izvažanja demokracije in nobenega nasilnega vmešavanja (ne trdega, militarističnega in ne mehkega, misijonarskega) zahodne civilizacije v druge svetovne civilizacije. To bi navsezadnje pomenilo dosledno spoštovanje prve pravrednote svetovnega etosa, zlatega pravila kot okvirne vrednote vseh drugih njegovih vrednot. »Ne stori drugemu tega, česar ne želiš, da bi drugi storil tebi.« To pravilo, ki zamenjuje in odpravlja talijansko načelo, je staro že nekaj tisočletij, vsebujejo ga sveta besedila vseh svetovnih religij, vključno z *Biblijo* (»*Svetim pismom Stare in Nove zaveze*«; v narekovajih, saj se judovska sveta besedila le z vidika krščanskih evangelijev kažejo kot starozavezna besedila). Ne vsebuje pa ga ameriška civilna religija. Narobe. Harold Bloom – ne kak levičar, marveč zelo ugleden ameriški konservativni mislec – jo v knjigi *The American Religion – The Emergence of the Post-Christian Nation* (1999) vidi in ocenjuje takole:

»Ameriška religija na sebi ni nasilje, vendar tako eno kot drugo pogosto spremlja zmešnjava, vsekakor pa je naše védenje pogostejše kot ne nasilno védenje. Religija jaza bo težko religija miru, kajti ameriški jaz teži k temu, da se definira z vojno proti drugosti. Če ti tvoje védenje navsezadnje pravi, da si onstran narave, ker jo že od nekdaj presegaš, potem te tvoja naravna dejanja ne morejo omadeževati. Nič čudnega torej, če odrešenje, ko je enkrat doseženo, ne more več odpasti od ameriškega Vernika, ne glede na to, kaj dela. Mi izvažamo svojo kulturo, nizko in visoko, in vedno bolj izvažamo tudi ameriško Religijo. Če se izkaže, da je imel Woodrow Wilson prav in nam je namenjeno, da bomo vodilni duh narodov sveta, bo enaindvajseto stoletje zaznamovano z vseobsegajočo vrnitvijo k verskim vojniam.«⁵

podobno nekdanjemu razmerju do Bavarcev: takrat je šlo za pokristjanjevanje, danes pa gre za amerikaniziranje, vključujoče ameriško civilno religijo. Teza, da moramo sodelovati pri okupaciji Iraka zaradi odprave »negativnih posledic ameriškega vojaškega posega« (Matej Makarovič: »Globalna odgovornost«, Delo, 18. jan. 2006), torej okupacije, ni samo v protislovju s samo seboj, ampak tudi z dejstvi, saj se poseg še zmerom ni končal. Sklicevanje na »globalno odgovornost« in »etiko« v tej zvezi pa je naravnost svetohlinsko. Kaj pomeni etična odgovornost ob dejstvu, da Američani z usmerjenim bombardiranjem zavestno pomorijo cele družine, z otroki vred, ko hočejo likvidirati med njimi domnevno navzočega terorista? In kaj pomeni sodelovati z irako vlado, ki je ponovno uvedla smrtno kazen? Ne vem, kaj je neetično, če ne prav takšno obnašanje. V prvi vrsti nikakor ne gre za našo lastno varnost ali varnost naših plačancev, marveč za življenje in dostojanstvo ljudi, ki bodo žrtve početja naših vojakov. Pa naj bomo soudeleženci vojne, ki so jo Američani začeli ali pa vojne, ki so jo povzročili, namreč državljanske vojne.

5 Glej komentar tega Bloomovega besedila in ustrezne podatke v zvezi z njim v: Tine Hribar, *Obvladovanje sveta in svetovni etos*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2003, str. 229 in naprej.

Grozi nam torej vrnitev za dvesto, tristo let nazaj v zgodovino; a zdaj ne več na evropski, marveč na globalni ravni. Na to nevarnost, na grozečo nevarnost ponovnega obrata od zlatega pravila k talijonskemu načelu zob za zob, glavo za glavo, terorizem za terorizem (militantni anti-terorizem), ki bi neogibno povzročil svetovno katastrofo, opozarja tudi avtor *Spopada civilizacij* (1997). V nasprotju z mnenjem njegovih površnih bralcev Samuel P. Huntington ne poziva na pripravo na globalni spopad med civilizacijami oz. na planetarni trk kultur, temveč skuša dokazati, kako nujno je, da se mu v imenu ohranitve človeštva izognemo. Da ga s pomočjo uveljavitve svetovnega etosa preprečimo. Zato je že vnaprej nastopil proti sedanji politiki vlade ZDA: »Na kratko, da bi se v prihodnosti izognili velikim medcivilizacijskim vojnám, jedrne države ne smejo posredovati v konfliktih v drugih civilizacijah. To je resnica, ki jo bodo nekatere države, še posebej Združene države Amerike, le s težavo sprejele. To *pravilo vzdržanja*, da se jedrne države vzdržijo posredovanja v konfliktih v drugih civilizacijah, je prvi pogoj za mir v mnogocivilizacijskem, mnogopolarnem svetu.«⁶ Huntington se tako kot Bloom zaveda, da je osnovna naperjenost ameriške (civilne) religije pogubna, za druge, pa tudi, če ne predvsem za ZDA same. Zato se zavzema za ohranitev edinstvenosti zahodne, evroameriške civilizacije, toda ob podpiranju svetovne večkulturnosti/večreligioznosti, oprte na svetovni etos in njegove vrednote.⁷ Huntington se vpraša: »Mar obstaja neka splošna, posvetna težnja k višjim ravnem Civilizacije, ki presega posamezne civilizacije?« In odgovarja: Da, obstaja.

3. Projekt svetovnega etosa

Projekt svetovnega etosa, religije človeka kot človeka, ki ga je nakazal že Rousseau, pred dvajsetimi leti pa znova obudil in izrecno zasnoval Hans Küng⁸, tudi

6 Samuel P. Huntington: *Spopad civilizacij*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 405.

7 »Človeška družba je <univerzalna, ker je človeška, posebej, ker je družba>. Včasih korakamo z drugimi; večinoma korakamo sami. Vendar <tanka> minimalna morala izhaja iz skupne človeškosti, <univerzalna nagnjena k nečemu> pa obstajajo v vseh kulturah. Namesto uveljavljanja domnevno univerzalnih značilnosti ene civilizacije zahteva kulturno sobivanje iskanje tega, kar je skupno vsem civilizacijam. V mnogocivilizacijskem svetu je konstruktivna smer zavreči univerzalizem, sprejeti raznolikost in iskati skupne poteze... Poleg tega imajo glavne svetovne religije – zahodno krščanstvo, pravoslavlje, hinduizem, budizem, islam, konfucianizem, taoizem, judovstvo - ne glede na to, do kolikšne stopnje so razdelile človeštvo, vse skupne ključne vrednote, kakor so poudarili številni avtorji. Če naj ljudje razvijejo univerzalno (svetovno) civilizacijo, bo nastajala postopoma z raziskovanjem in širjenjem teh skupnih potez. Zato je poleg pravila vzdržanja in pravila skupnega posredovanja tretje pravilo za mir v mnogocivilizacijskem svetu *pravilo skupnih značilnosti*: ljudje iz vseh civilizacij bi morali iskati in skušati razširiti vrednote, institucije in prakse, ki so skupne njim in ljudem iz drugih civilizacij.« (Huntington, prav tam, str. 407 in 409)

8 Hans Küng: *Projekt Weltethos*, Piper, München 1990. Küng je bil na II. vatikanskem koncilu uradni papeški svetovalec, kasneje pa je bil s strani cerkvene oblasti suspendiran, lustriran kot predavatelj s katoliške fakultete. Na začetku 21. stoletja je v Tübingenu ustanovil Fundacijo svetovnega etosa, v njenem okviru pa so med drugim nastopili: leta 2000 britanski premier Tony Blair s predavanjem *Vrednote in moč skupnosti*,

sicer pridobiva vse več zagovornikov. Tu skoraj ni treba omenjati vsem nam znane Dajlam Lame z njegovo budistično etiko svetosti življenja vseh živih bitij, pač pa je treba omeniti generalnega sekretarja OZN Kofija Annana, ki je leto 2001 razglasil za »leto dialoga kultur«, pod okriljem varnostnega sveta pa imenoval dvajsetčlansko skupino vidnih svetovnih osebnosti (»group of eminent persons«), v katero je vključil tudi Künga, ter ji naročil, naj do konca tega leta oblikuje poročilo z naslovom »Nova paradigma globalnih odnosov«. Končni naslov dokumenta je bil »Crossing the Divide – Dialog among Civilization«⁹, izhaja pa iz svetovnega (globalnega) etosa, katerega vrednote naj kljub divergencam omogočijo konvergenco. Generalna skupščina je o dokumentu razpravljala novembra 2001 in sprejela *Resolucijo (A/RES/56/6)* z »Globalno agendo o dialogu kultur«.¹⁰ Vsi razpravljalci so ugotavljali, da je 11. september 2001 pokazal, kako je bil zadnji, tako rekoč že zamujeni čas sprejeti takšno resolucijo. Na podlagi te resolucije ter na pobudo Turčije in Španije je Annan letos oblikoval Urad zavezništva za civilizacijo.¹¹ Zavezništvo med civilizacijami naj bi na podlagi svetovnega etosa (»globalne etike«) preprečilo spopad med njimi, omogočilo dialog med vsemi kulturami sveta.

Obstajajo različni zasnutki svetovnega etosa, tako da katalog njegovih vrednot še ni v celoti izdelan. Težko ga je sestaviti, ker gre pri njem za skupne vrednote različnih teizmov pa tudi različnih ateizmov. Ni namreč vsako brezboštvo že tudi brezverstvo.¹² Zenovski budizem je, sledeč izvornemu budizmu, ateističen, je brez

128

leta 2002 visoka komisarka za človekove pravice in bivša predsednica Irske Mary Robinson s predavanjem *Etika, človekove pravice in globalizacija*, leta 2003 generalni sekretar OZN Kofi Annan s predavanjem *Imamo še vedno univerzalne vrednote*, leta 2004 pa nemški predsednik Horst Köhler s predavanjem *Koliko se nas tičejo drugi*.

9 V knjižni obliki je ta dokument, skupaj z razpravami, izšel pri School of Diplomacy and International Relations, Seton Hall University, New Jersey 2001.

10 Simptomatično je, da naše časopisje o vsem tem ni poročalo. Kot tudi ne o konferenci o vrednotah v EU (»The Politics of European Values«), ki je bila v Haagu 7. septembra 2004. Očitno so naši mediji za te stvari ravno tako gluhi kot večina naših politikov.

11 Za direktorja urada je Kofi Annan imenoval Tomaža Mastnaka (ZRC SAZU). O tem je v zapisu Naš človek v Združenih narodih (A. H. Žerdin) 28. nov. 2005 poročala Mladina (str. 44 in 45); Mastnak je to mesto dobil po vsej verjetnosti zaradi tega, ker je objavil vrsto prispevkov, v katerih razkriva tudi drugo, temno plat krščansko evropskega spopadanja oz. obračunavanja z arabskimi in turškimi muslimani.

12 Brezboštvo najbolj vztrajno enači z brezverstvom France Rode, zato tudi spregleduje dejstvo, da so pri spoštovanju svetosti življenja in posvečenosti mrtvih nekateri ateisti celo doslednejši od teistov. To, da domala povsem zanika celo sam obstoj ateistov, ni nič drugega kot izraz brezobzirnega polaščanja drugih in drugačnih, duhovno nasilnega poistovetovanja s samim seboj: »Tu v Italiji poznam samo enega, ki dosledno zastopa ateistična stališča – ime mu je Umberto Galimberti in piše za Republiko. Ta Galimberti je predlagal, da se ukinejo pogrebi in pokopališča, ker da zavzemajo že preveč prostora. Pokojnike bi po njegovem morali prepustiti klinikam, da jih <uporabijo>, kot se jim zdi, drugo pa skurijo. To je, vidite, pravi ateizem.« (»Mene so se lotili s silo, škofa Urana hočejo omrežiti z laskanjem«, Dnevnik - Zelena pika, Ljubljana, 24.

bogov, pa kljub temu spada med religije. Evropski ateizem sodobne svobodomi-selnosti zavrača vero v Boga, verjame pa v brezpogojno veljavnost pravrednot svetovnega etosa; v nasprotju s komunističnim borbenim ateizmom, ki se ni oziral na nobeno od teh vrednot. Sam jedro svetovnega etosa, minimalni skupni etični imenovalec vseh ljudi, ta minimum od minimuma odkrivam v štirih pravrednotah: v človekovem dostojanstvu, svetosti življenja, posvečenosti mrtvih in zlatem pravilu. Ker v dveh od navedenih pravrednot svetovnega etosa neposredno nastopa sveto, pri prikazanem etosu ne gre le za etiko v običajnem pomenu, marveč tudi, če ne celo predvsem za religioznost, seveda pa ne za klerično religioznost v običajnem, konfesionalnem ali celo teističnem pomenu.

Ker svetovni etos s svojo praizvorno religiozno dimenzijo prežema tako teiste v običajnem kot ateiste v izbranem pomenu, vanj ni mogoče uvrstiti vseh zapovedi/prepovedi svetovnih religij. Na primer, prve tri zapovedi bibličnega dekaloga, zapovedi s prve plošče desetih božjih zapovedi katalog svetovnega etosa ne more upoštevati, saj te izključujejo tiste, ki ne verujejo v (enega samega) Boga; torej same sebe onemogočajo kot skupni imenovalec vseh ljudi. Ne izhajajo iz človeka kot človeka, temveč iz ljudi določene veroizpovedi. So religiozno etična podlaga biblične supercivilizacije, ne pa tudi možne Civilizacije (v Huntingtonovem pomenu).

Dodatna, tudi naš čas še zmerom opredeljujoča težava izhaja iz razumevanja Boga, na katerega se nanaša prva zapoved iz dekaloga. Težava, ker so nekatere njegove lastnosti v nasprotju s pravrednotami svetovnega etosa, drugače povedano, ker se te lastnosti z vidika svetovnega etosa kot etičnega kriterija izkažejo za

dec. 2005) Ne, to je brezverstvo, umanjkanje spoštljivega odnosa do svetega, v tem primeru do posvečenosti mrtvih, umanjkanje, v katerega so včasih zapadali, ko so npr. samomorilcem odrekli cerkveni pokop, tudi teisti, katoliški duhovniki. Sicer pa so preučevanja razmerja med teisti in ateisti glede na njihovo prepoznavanje etičnosti pokazala naslednje: »Na vprašanje, kako razlagajo svoje odločitve, da je v nekaterih primerih nekaj dovoljeno, v drugih pa prepovedano, so vprašani odgovorili, da se jim niti ne sanja, ali pa so ponudili različne razlage, ki ne morejo pojasniti njihove odločitve. Izkazalo se je, da so tisti z verskim prepričanjem bolj brež opore in zmedeni kot ateisti. Te študijo dajejo empirično podporo mnenju, da smo podobno kot z drugimi zmožnostmi mišljenja, vključno z jezikom in matematiko, obdarjeni z moralno sposobnostjo, ki vodi naše intuitivne sodbe o dobrem in slabem. Te intuicije odsevajo rezultate milijonov let, v katerih so naši predniki živeli kot socialni sesalci in so del naše skupne dediščine. Naša razvijajoča se intuicija nam ne da nujno pravega ali doslednega odgovora o moralnih precepah. Kar je bilo dobro za naše prednike, ni nujno dobro danes. Toda vpogled v spremembe na področju morale, v katerem so predmet obravnave tudi pravice živali, splav, evtanazija in mednarodna pomoč, kaže, da do sprememb ni prišlo zaradi religije, ampak odsev človečnosti in tega, kar razumemo kot dobro življenje. Glede na to je za nas pomembno, da se zavedamo univerzalnosti moralnih institucij, da se lahko zgledujemo po njih, če pa imamo možnost izbire, jim lahko tudi nasprotujemo. To lahko delamo brez bogoskrunstva zato, ker je to v naši naravi, ne pa Bog, ki naj bi bil izvor moralnosti.« (M. Hauser, P. Singer: »Morala ne-vernikov«, Dnevnik – Zelena pika, 21. jan. 2006).

neetične. Med takšne lastnosti spadajo genocidna¹³ poteza tega Boga, njegov bratomorni ukaz¹⁴ ob uveljavljanju dekaloga in še nekatere druge, človekovo dostojanstvo ali svetost človekovega življenja uničujoče lastnosti.

4. Fundamentalizmi

Etičnega problema ni, dokler na biblijski tekst gledamo kot na dokument nekega arhaičnega zgodovinskega obdobja. Nastopi pa v trenutku, ko se na Boga s prikazanimi lastnostmi začnejo sklicevati verski fanatiki, religiozni fundamentalisti te ali one religije, vezane na biblijskega Boga. Še z večjim etičnim problemom pa se srečamo, ko kak teolog, zlasti če je to vodilni cerkveni teolog, začne krožno upravičevati morilska dejanja v imenu Boga s tem Bogom samim: tako da 5. božjo zapoved, ki je sestavina svetovnega etosa, brezpogojno podredi izključujočnosti 1. zapovedi, se pravi, jo z relativiziranjem kot tako razvrednoti; za zločinca pa v skladu s tem razvrednotenjem ne bo razglasil morilca v imenu Boga in njegove prve zapovedi, temveč kršitelja te zapovedi, po teologu izpostavljene kot zapovedi vseh zapovedi. Torej Teolog v tem primeru, oborožen s svojo monoteistično logiko, za zločince ne proglašča samo religioznih in sekularnih ateistov, ampak tudi politeiste. Pomor naj bi bil potemtakem drugotnega pomena, saj naj bi bilo vse krvavo dogajanje v zvezi z njim le posledica predhodnega religioznega samomora krivovercev oz. brezbožcev: »Dogajanje je izraz dejstva, da tisti, kdor odpade od Boga, tisti, ki se ne odtegne samo zavezi, temveč odide tudi iz območja življenja, uničuje sámo življenje in je v tem smislu že vstopil v območje smrti.«¹⁵ Naredil

130

13 Npr. Devteronomij, Peta Mojzesova knjiga, 5Mz 2, 31-34: »In Gospod mi je rekel: *Glej, začel sem ti izročati Sihona in njegovo deželjo, začni osvajat, da dobiš v last njegovo deželjo.* Sihon nam je z vsem ljudstvom prišel nasproti, da bi se bojeval pri Jahcu. In Gospod, naš Bog, nam ga je izročil in pobili smo njega, njegove sinove in vse ljudstvo. Takrat smo zavzeli vsa njegova mesta in z zakletvijo pokončali vsako mesto: moške, ženske in otroke; nikogar nismo pustili živega.« (Sveto pismo, Ljubljana 1996, str. 231) Tako je govoril Mojzes – in se skliceval na Jahveja.

14 Eksodus, Druga Mojzesova knjiga, 2Mz 32, 25-29: »Mojzes je videl, da je ljudstvo razbrzdano; kajti Aron ga je razbrzdal, da je bilo v zasmeh njegovih nasprotnikov. In Mojzes se je postavil k vratom v tabor in rekel: *Kdor je za Gospoda, k meni!* Vsi Levijevi sinovi so se zbrali pri njem. Rekel jim je: Tako govori Gospod, Izraelov Bog: Pripnite si vsak svoj meč k boku, pojdite po taboru sem in tja, od vrat do vrat in vsak naj ubije svojega brata, prijatelja in sosedo! Levijevi sinovi so storili po Mojzesovi besedi in tisti dan je padlo izmed ljudstva približno tri tisoč mož. Mojzes je rekel: Danes se posvetite Gospodu, vsak za ceno svojega sina ali brata; naj vam danes podeli blagoslov!« Tako je govoril Mojzes – in se skliceval na Jahveja. Paradoks je v tem, da je Mojzes s prikazanim pobojem hotel utemeljiti prav brezpogojno spoštovanje desetih božjih zapovedi, vključno 5. zapovedi: *Ne ubijaj!*

15 Kardinal Joseph Ratzinger: *Bog in svet*, Družina, Ljubljana 2003, str. 126. Gre za sklepni stavek Ratzingerjevega odgovora na vprašanje, ki se je z osvetlitvijo vred glasilo: »Ko se Mojzes vrne s svete gore, ljudstvo pleše okoli znamenitega zlatega teleta. Poln jeze zaradi malikovanja je božji borec razbil plošči z zapovedmi. Pri njem so se zbrali samo Levijevi sinovi, ki pozneje sestavljajo duhovniško kasto, in se tako postavijo na stran Boga. Pojdite po taboru sem in tja, od vrat do vrat, jim ukaže Mojzes, in vsak naj ubije svojega brata,

samomor. V skladu z bibličnim grozilnim geslom: ali »izberi življenje«¹⁶, mene, Boga ali pa se pripravi na (večno) smrt.

Glede na to, da *Katekizem katoliške Cerkve* splav razglša za gnusen zločin, dopušča pa smrtno kazen in da ima nekdanji vatikanski perfekto za čistost vere, sedanjí papež za zločin vsakršno nespoštovanje oz. že kar neupoštevanje prve od desetih božjih zapovedi, obstaja očitna razlika že med klerično religijo katolikov in evropsko civilno religijo, kaj šele med katolicizmom in svetovnim etosom, religijo človeka kot človeka. Katoliška klerična religija je bližje ameriški kot pa evropski civilni religiji. Bržkone ni dvoma, da bi bila RKC veliko bolj zadovoljna, če bi ustavna pogodba EU vsebovala namesto prepovedi smrtne kazni prepoved splava in če bi bila utemeljena na prvi zapovedi dekaloga, ne pa na razsvetljenskih izhodiščih evropejstva.

Potemtakem obstaja latenten vrednostni konflikt med evropsko civilno religijo, na kateri temelji tudi Ustava Republike Slovenije in katoliško klerično religijo, v večji ali manjši meri tudi s kleričnimi religijami drugih verskih skupnosti na Slovenskem. Pravoverni katoliki le stežka prenašajo »zločinski« ustavni člen o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. Na drugi strani pa ateisti, obenem pa odločni zagovorniki svobode vesti, tj., človekovega dostojanstva težko pristajamo na odvzem samskih ženskam pravice do spočetja otroka z biomedicinsko pomočjo. Menimo, da je šlo pri propagandi za zakonsko prepoved te pomoči za zlorabo medicine, izvirajočo iz katoliških dogem, če ne celo za kršenje katere od teh dogem samih, saj je prepoved v nasprotju s svetostjo življenja kot vrednoto, ki jo močno poudarja tudi katolištvo. Hkrati gre tudi za napad na svobodo vesti, saj jo ta zakonska prepoved s pravnim nasiljem spodbija, medtem ko ustavna norma o svobodnem odločanju o rojstvu otrok tega ne počne: tako verna ženska kot verni

prijatelja in soseda! Zgodba desetih zapovedi se torej v bistvu začneja z grozljivim zločinom, ki je v neposrednem nasprotju z zapovedjo št. 5: Ne ubijaj! Mojzes bi moral te stvari bolje vedeti.« Prvi stavki Ratzingerjevega odgovora pa se glasijo: »No, začela se je pravzaprav z zločinom proti prvi zapovedi, ki je nosilna: Ne imej drugih bogov poleg mene. Človeku gre dobro tedaj, če Boga priznava kot Boga in če živi v čiščenju Boga. Odmika pa se v sprevernitev, v perversijo svojega bivanja, če malikuje to, kar ni Bog - če si sam izdela svoja božanstva in s tem konec koncev časti samega sebe. Ta temeljni zločin ljudstvo razžira in notranje iznakažuje. Ljudstvo se je napotilo v smrt. Odití proč od Boga, ki je vendar vir življenja, namreč pomeni oditi iz življenja.« Zdi se, da na podlagi takšnega razumevanja Mojzesovega masakra in razlogov zanj ni mogoče najti nikakršne poti do svetovnega etosa, do vrednot, skupnih tako politeistom, monoteistom kot ateistom. Razdalja med takšno klerično religijo in religijo človeka kot človeka je nepremostljiva, pod njenim udarom pa je tudi vsakršna civilna religija. Za Ratzingerja mora to, da beseda »Bog« ni bila zapisana v preambulo ustavne pogodbe EU, slej ko prej predstavljati zločin.

¹⁶ Simptomatično je, da je slovenska sinoda (zbor najvidnejših udov RKC na Slovenskem) za svoje geslo izbrala prav to starozavezno geslo, ne pa kakega novozavezne gesla, napotila iz evangelijev, ki naj bi jim bile krščanske konfesije najbolj zavezane.

zdravnik se po lastni vesti in/ali veri odločita za svojo takšno ali drugačno odločitev. Pravno nasilje, uveljavljeno v prvem primeru je torej izraz nejevere, nezaupanja v trdnost vere svojih sovornikov, majhna skupina samskih žensk pa je v času propagande postala najprej grešni kozel, predmet zasmehovanja, danes pa ostaja žrtveno jagnje tradicionalne patriarhalnosti in modernega klerikalizma.¹⁷

Iz navedenih primerov je že tudi razvidno, na kateri točki se konflikt med kleričnimi religijami in evropsko civilno religijo oz. svetovnim etosom lahko zaostri in iz latentnega preide v akutnega. Stopnja konfliktnosti je odvisna od tega, v kakšnem pomenu katoliški teologi (in ustrezni referenti drugih verskih skupnosti), ko govorijo o zločinskosti, ta izraz uporabljajo. Dokler uporaba izraza »zločin« ostaja na čisto religiozno konfesionalni ravni, interna, konflikta dejansko še ni. Vznikne, ko se ta izraz premakne na etično raven in vstopi v javnost. Močno naraste, ko preskoči na pravno raven, saj prava brez nasilja (od sodnega do policijskega) ni. Tolerančni prag pa bi bil z vidika civilne religije odpravljen, ko bi kaka verska skupnost začela dejansko izobčevati zdravnike, ki bi sodelovali pri splavu in bi imela s strani države takšno podporo, da bi bili izobčenci izključeni tudi iz državnih služb oz. bi jim bilo nadaljnje opravljanje zdravniške službe sploh onemogočeno. To bi pomenilo, da je klerična religija popolnoma prevladala nad civilno religijo in religijo človeka kot človeka in da je nastopila vladavina skrajne nestrpnosti, tako rekoč stanje verske državljanske vojne. Vojne, ki jo ameriški krščanski in drugi fundamentalisti vsiljujejo, ubijajoč v imenu življenja, že zdaj.

17 V tem primeru skoraj dobesedno velja Rousseaujeva za današnje čase sicer preostra opredelitev klerične religije: »Obstaja pa še tretja, bolj bizarna vrsta religije, ki daje ljudem dve zakonodaji, dva poglavarja, dve očetjavi in jih podvrže protislovnim dolžnostim, s tem pa jim preprečuje, da bi bili hkrati pobožni verniki in dobri državljani. Takšna je religija Lam, takšna je religija Japoncev, takšno je rimsko krščanstvo. To religijo bi lahko imenovali duhovniško religijo. Iz nje izhaja nekakšno mešano in neudružljivo pravo, ki sploh nima imena.« (J.J. Rousseau: *Družbena pogodba*, Krtina, Ljubljana 2001, str. 120, s popravki, vnesenimi iz J.J. Rousseau: *Oeuvres complètes III*, Gallimard, Paris 1964, str. 464) Govor je o prevladi duhovniške, klerične religije nad civilno, državljansko religijo, do katere je pri nas v obravnavanem primeru sicer prišlo po ustavno zakonodajni poti, prek referendumu, kar pa še ni dokaz etičnosti izglasovanega rezultata: na referendumu bi bila ob primerljivi, pogosto močno zavajajoči populistični propagandi »v pravem trenutku« bržkone izglasovana tudi ponovna uvedba smrtne kazni.